

ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПІДґРУНТЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ

UKRAINIAN FORESTRY IN TERMS OF EURO-INTEGRATION CHALLENGES: INSTITUTIONAL GROUND FOR MODERNIZATION

Анатолій КАРПУК,
доктор економічних наук,
Національний університет
біоресурсів і природокористування
України, Київ

Anatoliy KARPUK,
Doctor of Economics,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Олександр ДЗЮБЕНКО,
кандидат економічних наук,
Черкаське обласне управління
лісового та мисливського
господарства

Oleksandr DZYUBENKO.
Ph.D. in Economics,
Cherkasy Regional Forestry
and Hunting Administration

Підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом вимагає перегляду стратегічних пріоритетів розвитку окремих секторів національного господарства, особливо тих, які базуються на використанні природних ресурсів і впливають на формування асиміляційного потенціалу територій. Репрезентативним у цьому плані є лісовий сектор і особливо його структуроутворююча ланка – лісове господарство. Існуюча на сьогодні модель управління лісовим господарством, яка побудована на відомчому принципі й передбачає жорстку вертикаль управління системою використання, відтворення та охорони лісоресурсного потенціалу, вже неповною мірою відповідає сучасним вимогам невиснажливого лісокористування. Більше того, значний детермінуючий вплив на темпи розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу лісового господарства здійснює значна територіальна асиметрія рівнів лісистості окремих регіонів України. Історично так склалося, що в Україні сформувалися багатолісні та малолісні райони, що значною мірою визначає спеціалізацію та диверсифікацію виробничо-господарської діяльності державних лісогосподарських підприємств, яким держава делегувала права постійного користування землями лісового фонду для практичного втілення пріоритетів національної лісової політики.

З огляду на викладене виникла необхідність у науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів до реформування лісового господарства на основі врахування євроінтеграційних викликів та передового іноземного досвіду. Незважаючи на численні праці, які присвячені реформуванню лісового господарства [1-7], залишаються нерозробленими механізми наближення вітчизняної моделі управління лісовими ресурсами до аналогічних моделей Європейського Союзу. Цей чинник і визначив мету нашої публікації – обґрунтування напрямів удосконалення інституціонального підґрунтя реформування лісового господарства

в контексті імплементації передового іноземного досвіду та природоохоронних директив ЄС.

У багатолісних районах, в першу чергу в Карпатському та Поліському економічних районах, лісове господарство разом із сільським господарством виступає базовим чинником соціально-економічного піднесення. На жаль, на сьогодні повною мірою не використовуються всі наявні резерви позитивного впливу лісового господарства на розвиток продуктивних сил окремих регіонів. Причиною такої ситуації є високий рівень фізичного спрацювання лісозаготівельного та деревообробного обладнання в переважній більшості державних лісогосподарських підприємств, перманентний інвестиційний дефіцит, що не дозволяє своєчасно впроваджувати сучасні інноваційні технології лісорозведення та переробки деревини. Не використовується також повністю потенціал недеревної сировини та несировинних якостей лісу. Однією з причин уповільненого інноваційно-технологічного розвитку лісового господарства є значні інституціональні обмеження щодо володіння, користування та розпоряджання лісовими та лісогосподарськими активами, що не дає можливості сформувати потужний сегмент приватного лісогосподарського підприємництва.

У зв'язку з євроінтеграційними пріоритетами України необхідною передумовою подальшого розвитку лісового господарства (впровадження сучасних технологій лісівництва, модернізація виробничо-технічної бази лісозаготівлі та деревообробки, комплексне використання відходів лісосічного виробництва, недеревної сировини та несировинних якостей лісу) є поступове наближення вітчизняної моделі управління лісовими ресурсами до аналогічних моделей, які сформовані в країнах Європейського Союзу, зокрема в країнах постсоціалістичного табору.

Ураховуючи досвід Європейського Союзу стосовно фінансової підтримки

У статті обґрунтовуються пріоритетні напрями та пропонуються сучасні інституціональні форми розвитку лісового господарства з урахуванням євроінтеграційних викликів. Запропоновано механізми наближення вітчизняної моделі управління лісовими ресурсами до аналогічних моделей, які сформовані в країнах Європейського Союзу. Необхідною передумовою імплементації передового європейського досвіду є вітчизняну практику господарювання розглядається інтеграція сільського та лісового господарства на основі встановлення партнерських відносин. Обґрунтовується доцільність формування інституціональних форм партнерських відносин між суб'єктами аграрного підприємництва та державними лісогосподарськими підприємствами щодо заліснення сільськогосподарських угідь та проведення агролісо-меліоративних робіт.

In the article the preferential directions and modern institutional forms of forestry development are substantiated considering the Euro-integration challenges. The mechanisms to approximate the national model of forest resources management to the analogical models established in the EU countries. The essential prerequisite for implementation of leading European practice into the national management practice is an integration of rural and forestry economy based on establishment of partnership relations. The expediency to form the institutional forms of partnership relations between the agricultural business entities and state forestry enterprises as to the afforestation of agricultural lands and carrying out of agroforestry works is grounded.

фермерів та інших суб'єктів аграрного підприємництва щодо заліснення сільськогосподарських угідь та створення захисних лісосмуг, необхідною складовою національної лісової політики має стати стимулювання підвищення рівня лісистості окремих адміністративно-територіальних утворень шляхом використання партнерських відносин між державою та суб'єктами підприємницької діяльності. Однією зі складових національної лісової політики є розширення масштабів агролісомеліорації як необхідної передумови забезпечення невиснажливого та збалансованого сільськогосподарського виробництва. Агролісомеліорація є важливим чинником обмеження масштабів ерозійних та дефляційних процесів, що разом з іншими агротехнічними заходами сприяє формуванню надійного субстрату поглинання й асиміляції екологічно небезпечних речовин-деструкторів.

Європейський досвід також свідчить, що дієвими суб'єктами здійснення процесів заліснення, в тому числі й проведення агролісомеліоративних робіт, є суб'єкти аграрного підприємництва. Виходячи з того, що в нашій країні проходить процес наближення вітчизняного природоохоронного законодавства до відповідного законодавства Європейського Союзу та здійснюється конвергенція вітчизняної та загальноєвропейської лісової політики, необхідно сформувати сучасні форми взаємодії між суб'єктами аграрного підприємництва та державними лісгосподарськими підприємствами в напрямі заліснення сільськогосподарських угідь, неугідь, дефляційних сільськогосподарських земель, а також здійснення агролісомеліоративних заходів. Необхідність налагодження взаємодії між суб'єктами аграрного та лісгосподарського підприємництва зумовлена також потребою в імплементації природоохоронних директив Європейського Союзу, які стосуються використання лісових біоценозів для недопущення забруднення водних об'єктів та забезпечення невиснажливого сільськогосподарського виробництва.

Наслідки тривалої економічної кризи в аграрному секторі національної економіки, половинчастість земельної реформи призвели до багатьох негативних явищ у землекористуванні, зокрема таких, як фрагментація та парцеляція сільськогосподарських угідь, що, з одного боку, ускладнює процеси агролісомеліорації, а з другого – створює передумови для заліснення віддалених від основного земельного масиву сільськогосподарських угідь. Наявність мораторію на вільний оборот сільськогосподарських угідь та значні обмеження щодо прискореної зміни цільового призначення сільськогосподарських угідь ускладнюють процеси заліснення та здійснення агролісомеліоративних робіт. З огляду на викладене та враховуючи досвід Європейського Союзу, який передбачає активну участь у процесах заліснення та агролісомеліорації суб'єктів аграрного підприємництва, важливого значення набуває розширення сфери застосування угод державно-приватного партнерства щодо заліснення сільськогосподарських угідь та розширення площі агролісомеліорації [8].

Землевласники й землекористувачі, які здійснюють сільськогосподарське виробництво, використовуючи при цьому різні види добрив та препаратів захисту рослин і боротьби з бур'янами, порушують базові положення природоохоронних директив Європейського Союзу, зокрема в частині охорони водних об'єктів від забруднення нітратами із сільськогосподарських джерел. Одним із дієвих засобів зменшення потрапляння азотистих сполук у водні об'єкти, які знаходяться поблизу сільськогосподарських угідь, є агролісомеліорація. Переважна більшість суб'єктів аграрного підприємництва не мають необхідного техніко-технологічного потенціалу для проведення агролісомеліоративних робіт, зокрема створення захисних лісосмуг.

Єдино можливим варіантом вчасного і ефективного здійснення агролісомеліоративних заходів у сучасних умовах є залучення до цього процесу спеціалізованих підрозділів державних лісгосподарських підприємств на основі угоди державно-приватного партнерства. Укладання такої угоди базується на тому, що суб'єкт аграрного підприємництва подає відповідну заяву до обласного управління лісового й мисливського господарства, де вказується

потреба у здійсненні певного обсягу агролісомеліоративних робіт та заліснення сільськогосподарських угідь. Обласне управління лісового та мисливського господарства визначає серед підпорядкованих йому державних лісгосподарських підприємств на конкурсних засадах оператора проведення агролісомеліоративних робіт та заліснення окремих ділянок сільськогосподарського призначення.

Переможець конкурсу укладає договір державно-приватного партнерства із суб'єктом аграрного підприємництва (сільськогосподарським підприємством, фермером чи домогосподарством), де визначаються умови надання лісгосподарських послуг (здійснення агролісомеліоративних заходів та заходів із заліснення земельних ділянок та їх окремих фрагментів), терміни виконання робіт та розмір плати, яку має сплатити приватний партнер державному. Також у цьому договорі мають зазначитися умови щодо визначення розміру такої плати, яка дозволить покрити витрати на заліснення, придбання посадкового матеріалу, технічне обслуговування лісо-насаджень протягом перших п'яти років.

Вагомим стимулом для землевласників та землекористувачів щодо активізації процесів агролісомеліорації та заліснення сільськогосподарських угідь має стати компенсація державою втрат доходу в результаті заліснення земель сільськогосподарського призначення і відповідно зміни їх цільового призначення. Впровадження угод державно-приватного партнерства у сферу агролісомеліорації та заліснення сільськогосподарських угідь на основі використання мотиваційних чинників як для суб'єктів аграрного, так і для суб'єктів лісгосподарського підприємництва сприятиме укріпленню агроландшафтів, підвищенню рівню врожайності окремих видів сільськогосподарських культур, формуванню надійного субстрату поглинання мінеральних добрив, меліорантів та засобів захисту рослин. Нарощення масштабів агролісомеліоративних заходів дасть можливість суттєво знизити ризики щодо збільшення обсягів ерозійних та дефляційних процесів на значних площах сільськогосподарських угідь, особливо у лісостеповій та степовій зонах.

Магістральним напрямом реформування лісового господарства нашої країни має бути поступова інтеграція лісгосподарського виробництва в систему розширеного відтворення всього природно-ресурсного комплексу, оскільки передовий досвід показує, що інтегроване управління природними ресурсами (земельними, лісовими та водними) є базовою детермінантою ресурсоощадливого та невиснажливого природокористування. Отже, державні лісгосподарські підприємства мають активніше працювати із суб'єктами аграрного підприємництва, водного господарства та рекреаційної діяльності, оскільки лісові біоценози на сьогодні є необхідною передумовою стійкості агроландшафтів і відновлювального землеробства, захисту водотоків і внутрішніх водойм, формування природно-ресурсних передумов для розвитку санаторно-курортного та туристично-оздоровчого господарства.

У Європейському Союзі поширеною є практика стимулювання фермерів до розширення масштабів заліснення сільськогосподарських угідь та проведення агролісомеліоративних робіт, що робить цю категорію сільськогосподарських виробників суб'єктами лісгосподарського підприємництва. Зобов'язання, взяті Україною перед європейською спільнотою, і вимоги природоохоронних директив Європейського Союзу вимагатимуть залучення вітчизняних сільськогосподарських виробників до процесів розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, оскільки рівень розораності сільськогосподарських угідь є одним з найвищих в Європі і таким, що загрожує екологічно збалансованому соціально-економічному розвитку переважної більшості регіонів України. Враховуючи те, що переважна більшість сільськогосподарських виробників (суб'єктів аграрного підприємництва – сільськогосподарських підприємств, фермерів та особистих селянських господарств) не мають необхідного виробничо-технічного та організаційного потенціалу проведення заліснення та агролісомеліорації, а також догляду за лісовими культурами, переважну більшість видів лісгосподарської діяльності

на сільськогосподарських угіддях та прибережних водоохоронних зонах повинні здійснювати державні лісгосподарські підприємства.

Виходячи з того, що в аграрному секторі вже давно сформовано недержавний сектор господарювання і прямий вплив держави тут вже не спрацьовує, необхідно використовувати регулятори та сучасні інституціональні форми, які стимулюватимуть суб'єктів аграрного підприємництва на партнерських засадах залучати державні лісгосподарські підприємства до відтворення лісоресурсного потенціалу та здійснення агролісомеліоративних робіт на території сільськогосподарських угідь. Надзвичайно перспективною формою інтеграції аграрного підприємництва та державних лісгосподарських підприємств є державно-приватне партнерство. При такій формі взаємодії одна зі сторін виступає в ролі державного, а інша – приватного партнера. Приватним партнером можуть бути сільськогосподарські підприємства, фермери та особисті селянські господарства, а державним партнером – державні лісгосподарські підприємства. Ініціаторами встановлення партнерських відносин щодо заліснення угідь та неугідь можуть стати як державні, так і приватні партнери.

Імплементация державно-приватних партнерств також необхідна для розбудови індустрії рекреаційного лісокористування [8]. Оскільки державні лісгосподарські підприємства як постійні лісокористувачі мають значний рекреаційний потенціал, то забезпечення його ефективного використання дасть можливість диверсифікувати виробничо-господарську діяльність та перенести центр тяжіння підвищення рівня капіталізації лісових та лісгосподарських активів зі сфери нарощення обсягів заготівлі ліквідної деревини у сферу комплексного використання лісоресурсного потенціалу. З огляду на викладене державним партнером знову ж таки мають стати державні лісгосподарські підприємства, а приватним – спеціалізовані рекреаційні підприємства, суб'єкти зеленого та сільського туризму.

Пріоритетною формою активізації рекреаційного лісокористування є лісові кластери, які є добровільним об'єднанням на нестатутній основі та на засадах партнерства лісгосподарських підприємств, суб'єктів рекреаційної діяльності, органів місцевого самоврядування, фінансово-кредитних установ та вищих навчальних закладів. Інноваційним ядром таких кластерів мають бути державні лісгосподарські підприємства, які забезпечуватимуть узгодження пріоритетів невиснажливого та неперервного лісокористування з пріоритетами господарського освоєння рекреаційного потенціалу лісу. Для багатолісних районів, зокрема Карпатського та Поліського економічних районів, лісова кластеризація дасть можливість забезпечити інтеграцію сільського, лісового та рекреаційного господарства, що кумулятивним чином відобразиться на динаміці зайнятості місцевого населення та розвитку суміжних галузей.

ВИСНОВКИ

Поступова імплементація природних і природоохоронних директив, які є невід'ємною складовою Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, вимагає реформування системи управління лісовими ресурсами шляхом упровадження нових форм інтеграції та господарювання. У короткостроковій перспективі необхідно поширити позитивний досвід європейських країн щодо нарощення масштабів заліснення малопродуктивних сільськогосподарських угідь та агролісомеліорації суб'єктами аграрного підприємництва за рахунок залучення до виконання лісгосподарських та лісоохоронних робіт державних лісгосподарських підприємств.

Перспективною формою інтеграції сільського та лісового господарства є угоди державно-приватного партнерства, які передбачають спільне використання лісових та лісгосподарських активів або ж передачу прав тимчасового користування лісовкритими площами. Можливість використання лісових та лісгосподарських активів як об'єкта встановлення партнерських відносин між суб'єктами аграрного підприємництва та державними лісгосподарськими підприємствами має бути створена шляхом внесенням змін до Закону України «Про державно-приватне партнерство»,

тобто до сфери застосування такого виду партнерств мають бути віднесені окремі види лісових активів, лісгосподарських робіт та екосистемних послуг.

Інституціональною передумовою впровадження державно-приватних партнерств у сферу агролісомеліорації стане внесення змін у Закон України «Про державно-приватне партнерство», які стосуються внесення в перелік сфер застосування партнерських відносин агролісомеліоративних робіт та заліснення сільськогосподарських угідь. Це сформує умови для того, щоб приватний партнер (власник сільськогосподарських угідь) отримав можливість ініціювати процеси заліснення сільськогосподарських земель та проведення агролісомеліоративних заходів за участю державного партнера (державного лісгосподарського підприємства).

На сьогодні склалася ситуація, коли переважна більшість земель сільськогосподарського призначення перебуває у приватній власності у зв'язку зі здійсненням процесів розпаювання на початку 2000-х років. Основними суб'єктами лісгосподарського підприємництва є державні лісгосподарські підприємства, які знаходяться у прямому підпорядкуванні регіональних підрозділів Державного агентства лісових ресурсів України. Значна питома вага сільськогосподарських земель, які гіпотетично можуть бути заліснені, та домінування на ринку лісгосподарських послуг і виробництва продукції лісового господарства державних лісгосподарських підприємств створюють передумови для розширення ареалу створення й діяльності державно-приватних партнерств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль Я.В. Проблеми збалансованого лісокористування в системі сталого розвитку / Я.В. Коваль, В.С. Бондар, О.А. Голуб. – К.: Наук. світ, 2005. – 224 с.
2. Критерії та індикатори сталого розвитку лісової галузі України. Методичні рекомендації з питань ведення та управління лісовим господарством / [за ред. акад. УАН О.І. Фурдичка]. – К.: Нора-прінт, 2003. – 138 с.
3. Лісова політика: теорія і практика: монографія / [Синякевич І.М., Соловій І.П., Врублевська О.В., Дейнека А.М. та ін.]; під ред. І.М. Синякевича. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 612 с.
4. Лісове господарство України: стратегія розвитку / За ред. І. Р. Юхновського. – К.: Наука. – 2003. – 34 с.
5. Фурдичко О.І. Лісове господарство України: перспективи, критерії та індикатори екологічно сталого ведення і управління // Регіональна економіка. – 2003. – №2. – С. 21–35.
6. Фурдичко О.І. Лісове господарство України: перспективи, критерії та індикатори екологічно сталого ведення і управління / О. І. Фурдичко // Регіональна економіка. – №2. – 2003. – С. 21–33.
7. Хвесик М.А. Формування інституціонального середовища підприємницької діяльності у сфері природокористування: інвестиційно-інноваційний аспект: монографія / М.А.Хвесик, В.А.Голян, Ю.М.Хвесик, С.М.Демидюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. – 488 с.
8. Шестак М. Державно-приватне партнерство в лісовому господарстві: перспективні напрями та проблеми інституціоналізації / М.Шестак // Економіст. – 2015. – №3 (341). – С. 30–32.

REFERENCES

1. Koval' Ya.V., Bondar V.S., Holub O.A. Problemy zbalansovanoho lisokorystuvannya v systemi staloho rozvytku [Problems of sustainable forest management in the system of sustainable development]. Kyiv, Nauk. svet, 2005, 224 p. [in Ukrainian].
2. Furdychko O.I. Kryteriyi ta indykatory staloho rozvytku lisovoyi haluzi Ukrainy. Metodichni rekomendatsiyi z pytan' vedennya ta upravlinnya lisovym hospodarstvom [Criteria and indicators of sustainable development of forest industry in Ukraine. Guidelines on keeping and conduction forest management]. Kyiv, Nora-print, 2003, 138 p. [in Ukrainian].
3. Synyakevych I.M., Soloviy I.P., Vrublevs'ka O.V., Deyneka A.M. Lisova polityka: teoriya i praktyka [Forest policy: theory and practice]. L'viv: LA "Piramida", 2008, 612 p. [in Ukrainian].
4. Yukhnovs'kyi I.R. Lisove hospodarstvo Ukrainy: stratehiya rozvytku [Ukrainian forest: development strategy]. Kyiv, Nauka, 2003, 34 p. [in Ukrainian].
5. Furdychko O.I. Lisove hospodarstvo Ukrainy: perspektvy, kryteriyi ta indykatory ekolohichno staloho vedennya i upravlinnya [Forestry of Ukraine: perspectives, criteria and indicators of environmentally sustainable management and conducting]. Rehional'na ekonomika, 2003, no. 2, pp. 21-35 [in Ukrainian].
6. Furdychko O.I. Lisove hospodarstvo Ukrainy: perspektvy, kryteriyi ta indykatory ekolohichno staloho vedennya i upravlinnya [Forestry of Ukraine: perspectives, criteria and indicators of environmentally sustainable management and conducting]. Rehional'na ekonomika, no. 2, 2003, pp. 21-33 [in Ukrainian].
7. Khvesyk M.A., Holyan V.A., Khvesyk Yu.M., Demydyuk S.M. Formuvannya instytutsional'nogo seredovyscha pidpryemnyts'koyi diyal'nosti u sferi pryrodokorystuvannya: investytsiynno-innovatsiynnyy aspekt [Formation of the institutional environment of business activities in environmental management field: investment and innovation aspect]. Luts'k, PVD "Tverdnyia", 2010, 488 p. [in Ukrainian].
8. Shestak M. Derzhavno-pryvatne partnerstvo v lisovomu hospodarstvi: perspektivni napryamy ta problemy instytutsionalizatsiyi [Public-private partnerships in forestry: promising areas and issues of institutionalization]. Ekonomist, 2015, no. 3 (341), pp. 30-32 [in Ukrainian].